

Стефан Йорданов/ S. Yordanov

БОГИНЯТА НА ЛЮБОВТА В МЕГАРОНА НА
ВЛАСТТА: НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ
ПОТЕСТАРНО-ПОЛИТИЧЕСКАТА СИСТЕМА
НА ПАЛЕОБАЛКАНСКИТЕ НАРОДИ *

*The goddess of love in the mégaron of the power:
Observations on the power relations of paleobalkan
peoples / La déesse de l'amour dans le mégaron du
pouvoir: Observations sur le système des relations
politiques des peuples paléobalkaniques:*

*In the paper are analysed again the data on Etruscan office **purthne** and its analogs from the Balkan-Anatolian area which are most probably from the same origin. On the base of this analysis is elucidated the potestarian-politic system of the Paleobalkan peoples, not enough examined until now. || On analyse encore une fois l'ensemble des données sur la fonction étrusque dite **purthne** et ses analogues de la région Balcano-Anatolienne qui par toute vraisemblance partagent avec elle la même origine. En se basant sur cette analyse on jette de la lumière complémentaire sur la système politique des peuples paléobalkaniques toujours peu étudié.*

Key words / Mots clés: purthne, prytannis, Prussa, Prusias, Paleo-Balkan peoples, Bithynia, Etruscans, Medieval Prussians, sarmatism, Aphrodyte, age-set system.

Етруската титла **purthne в потестарно-политическата система на етруския град-държава**

Системата на управление на етруския град-държава е позната в недостатъчна степен. Не се знае нещо много важно за тази потестарно-политическа система, без което тя не може да бъде изяснена в необходимата пълнота – нейният структурно-функционален модел. Поради това трудно е да се каже нещо по-определено и за длъжността, обозначававана с титлата **purth** или **purthne**¹. Знае се, че това вероятно е някаква единична магистратура, може би мандатна, но може би извънредна, доколкото, по предположение на А. Пфифиг, тя отговаря на латинската титла (и съответно длъжност) **dictator**², становище, споделяно и от други автори. Впрочем,

Кортсен се опитва да ситуира етруския пуртне в структурно-функционалния модел на потестарно-политическата система на етруската държавност; според неговата възстановка, длъжността zilaθ отговаряла по типология на гръцкия архонт, респ. на римската *Princeps* или *Curator*; длъжността zilaθ magunuxna се очертавала като водач на колегията на magu-, докато занимаващата ни длъжност purθ според него била титла с първоначално значение цар³. Що се отнася до мястото на титлата purthne в административно-управленския апарат на етруските полиси, заслужава да се отбележи и нейният вариант purtsvana; А. И. Харсекин сравнява гръцкия термин притан именно с този вариант, обяснявайки го като композитум, съставен от лексемата **purts-** (родителен падеж на purθ-) и лексемата vana (= ἄναξ > Φάναξ)⁴. Появата на титлата ванакс сред етруските длъжностни титли несъмнено е твърде интересен факт с оглед на твърде занимателната типология на тази титла – типология, която в микенския и във фригийския вариант на титлата изглежда е различна. Вероятността да се види в етруската длъжност пуртне монократична царска институция все пак е малка, тъй като тя, съдейки по информацията от надписите, е била мандатна длъжност, понякога заемана двукратно от едно и също лице в хода на непознат за нас *cursus honorum*. Ето защо по-защитимо е например становището на Ламбрехт, който вижда в (Zilaθ) purθ длъжност с правомощията на *Premierminister* на етруския град-държава, респ. титулното съчетание Zilaθ purθne е сравнявано с римското *Praetor maximus*⁵.

Тук ще ни интересува обаче произходът на тази титла, т.е. доколко тя е от домашния фонд лексеми на етруския език и доколко е възможно обратното – да е заемка, още повече, заемка от езици, с които етруският език би могло да е бил в контакт във връзка с евентуалния източен миграционен произход на етруските. В литературата титлата бива съпоставяна с фригийската титла **proitawos**, с латинската титла **praetor**, както и с гръцката титла **притан**⁶. При това, в хода на тази съпоставка изрично се отбелязва евентуалния произход на гръцката титла притан от по-древния индоевропейски субстрат на егейско-анатолийския регион⁷. Сходни съображения с общ характер излага и А. И. Харсекин, който е склонен да мисли, че съответката “πρῦτανις – purtsvana” е въпрос на независима заемка в старогръцки и етруски от трети източник, вероятно пеласгийски⁸. Най-характерният пример, въз основа на който би могло да се изведе една типология на титлата, близка до онази на латинската титла и длъжност *dictator*, е примерът с Порсена. Предводителят на етруския град Клузий, възправил се срещу Рим, е бил носител на титла, приета от незнаещите етруски език за лично име – титла, която вероятно е била именно титлата purth. Иначе казано, Порсена е бил не цар, а диктатор на етруския град-държава, може би само с военновременни пълномощия, също както и латинския *dictator*. Само така могло според Кортсен да се разбере намесата на отдалечения от Рим етруски град-държава Клузий в конфликт, засягащ само непосредствените съседи на Рим – Вейи, Цере и Тарквиний. Като диктатор Порсена действал в защита на интересите на цялото етруско дванадесетоградие, но пълномощията му били ограничени за определен срок⁹.

Едно от възможните значения на лексемата, което се предлага (а оттам – и едно от значенията на термина, което да даде представа за същността на длъжността, обозначававана с него), е значението “предводител, военачалник” (“Vorstand”). В случая с оглед извеждането на такова значение важни са съпоставките на лексемата с титлата *proitawos* от старофригийските надписи (VII в. пр. н. е.), както и с латинското *praetor*. И двете лексеми биват отвеждани към изходна дума – префиксална конструкция, най-добре представена в латинското *praetor* – от *pro-* ‘напред, пред’ и *it-* ‘вървя’. Това е едната възможност, но струва ми се, че А. И. Немировски е прав, приемайки¹⁰, че *purth* стои по-близо до старогръцката лексема *притан*. Ето защо на тази лексема и на обозначававаната с нея длъжност заслужава да се спрем малко повече.

Една богиня в мегарона на властта: Гръцкият притан, богинята Афродита, и етнокултурното наследство на хето-лувийска Западна Мала Азия

С оглед социалната история на Балкано-Анатолийския район несъмнено от значение е обстоятелството, че етруската титла *purthne* е сравнявана с една такава палеобалканска титла, добре позната от античната епоха, като титлата **притан**. Титлата *притан* е названието на важни висши магистрати в различни гръцки полиси, а в Атина – название на 50-те булевти, които трябвало да подготвят работата на народното събрание и на съвета на 500-те, редувайки се по 50 от всяка от 10-те Клистеновски фили за една десета от годината¹¹. В Атина съществувала специална сграда, т. нар. *пританейон* (с използван в българската литература вариант на този термин, базиран върху отстраняването на номинативното му окончание – *пританей*), в която обитавали и се хранили пританите по време на изпълнение на задълженията си, а освен това *пританейон* бил наричан и един тип съдилище в Атина (Aristot., *Ath. pol.*, iii, 5; D. 23, 76, *Declar. Ap. And.* I, 78; срв. *Plut.*, *Sol.*, 19; *Plut.*, *Aristid.*, 27;). У Аристофан (“Конници”, стих 665) пританите, заедно със скитите, изпълняващи в Атина полицейски функции, извеждат нарушителите на реда от Съвета.

Освен това, в ранната история на Атина се срещаме двукратно с титлата *притан* – първо, пританите от времето на обединението на Атика при синойкизма на Тезей, когато, посочва Тукидид (II, 15), всеки атически град поддържал свой *пританейон* като център на самостоен политически живот, и второ, като название на учредената за известен период длъжност *притани* на навквариите (*πρύτανεις τῶν ναυκράρων*). В тези два случая терминът *притан* се очертава като название на ръководна магистратура, втората от които прилича повече на официализъм, в рамките на който терминът като че ли има най-общата семантика на “ръководител, началник”. Но в първия случай титлата се изяснява като название за еманацията на върховна магистратура и несъмнено отговаря на ролята ѝ в другите гръцки полиси. По въпроса какви са били обаче реалните ѝ правомощия и респ. нейната типология, това известие е недостатъчно информативно.

Информацията от свидетелствата за използването на титлата в други гръцки полиси извън Атина¹² впрочем е твърде интересна и според мен показателна. Това

е висша длъжност в Милет, където било налице според Аристотел (Polit. 1305 a, 17–18) управление на $\rho\rho\upsilon\tau\alpha\nu\epsilon\iota\varsigma$. Управление на притани имало в Родос чак до I век пр. н. е. (срв. Plut. 2, 813 d), където пританът е главният магистрат (IG, I 2 (1), 53, al.), а също и в Халикарнас (SIG, 15, 2; 1015, 19;) и в Митилене (IG, I 2 (2), 68). Пританът е длъжност в Astypalaca (IG I 2 (3), 169), длъжност в Ликия (Ephipp. 3, 19 [anap.]), длъжност в Самос през II в. пр. н. е. (SIG, 976, 3), в града Calynda в Кария и др. В Негаруѳна през II в. пр. н. е. също имало колегия от притани (SIG, 581, 91). Длъжността функционирала и в остров Хиос, където също, както и в редица от горните случаи, се извършвало и датирание по пританейството (вж. напр. GHI, 192 = Syll.³, 283). Срокът на изпълнение длъжността на притана е база за датирание на декрети и в края на II в. пр. н. е., например в Ефес, в Пергам¹³, в Приене (Tod, GHI, 192 = Syll.³, 283) и др. Примерите за функционалността на притана като висша, но избираема и мандатна длъжност могат да бъдат умножени¹⁴, тук само отбелязвам най-важните от тях.

Сградата на пританейона било своего рода религиозен и политически център на общността, където резидирал пританът, бидейки по този начин ядрото на цялото управление и едновременно с това представителен дом за целия народ; в такъв символ на общността се превърнал например атинският пританейон след Тезеевия синоикизъм. Ето защо по отношение на чужди граждани и посланици пританейонът бил използван като гостоприемница. В редица градове тази обществена сграда била наричана пританейон¹⁵, в немалко други градове подобна обществена сграда носела други имена. Ш. Мишел отбелязва по този повод, че не във всеки град “общественото огнище” се намирало в сградата с название пританейон¹⁶.

Според Аристотел (Polit., V, 4, 5) в Милет тиранията възникнала от пританията, защото пританът управлявал много важни дела. Може би твърде характерен пример, потвърждаващ в значителна степен това твърдение на Аристотел, предоставя историята на Коринт. През архаичния период от историята на този полис управляващият род на Бакхиадите успял да монополизира властта в него, излъчвайки както управителен съвет от 200 души, така и избирания за година притан, разполагащ по време на мандата си с неограничена власт; власт, която се преценява от Диодор и Николай Дамаски като царска¹⁷. Но дори и в този случай на извънмерно овластяване на институцията на притана тя остава мандатна, което вероятно е било типично за нея по принцип. В Коринт властта на притана се наложила след падането на древната “монархия”, вероятно така е било и в други гръцки полиси. Може да се приеме според мен, че по своя облик длъжността на притана е в това отношение твърде близка на длъжността есимнет, също така установяваща се в много гръцки полиси след падането на древната “монархия”. Окачествената като изборна есимнетия длъжност възхождала към някаква длъжност с арбитражни функции с правомощия почти царски¹⁸. Впрочем, Б. Лавел привежда пример, в който коринтският тиран Периандър е наречен не тиран, а притан¹⁹, но контекстът на тази подмяна на единия с другия термин говори, че тя е основана на пределно общия им смисъл на “управник”.

Впрочем, както донякъде и ситуацията от досолонова Атина го подсказва, на практика всяка мандатна длъжност била наричана притан, характерен пример за което е един текст у Херодот (πρῦτανις τῆς ἡμέρης, the chief command for the day held by each general in turn²⁰). Изглежда титлата притан е била използвана и по отношение на жречеството, тъй като у Аристотел (Polit. 1322 b, 29) е засвидетелстван един пример за обозначаването на главен жрец с тази титла.

Същата типология се споделя и от срещащото се в литературните произведения от античната епоха значение “началник, господар” на термина притан, употребяван в този смисъл по отношение на Зевс, Аполон и други богове у Стезихор (напр.: Stesich., frg. 58, TLG), Пиндар (у когото Зевс е притан на мълниците, напр.: Od. 6, 24; срв. Od. 2, 58; frg. 52f, lines 69; 130; frg. 70c, Dith., 10 [всички препратки към Пиндар: по TLG]) и др. Зевс е наречен притан и у Есхил (“Молителките”, стих 371; “Победеният Прометей”, стих 169; срв. scholia vetera ad 167–177; scholia recentiora Thomae Magistri et Demetrii Triclinii... ad 167–177;). В Еврипидовата драма “Троянки” (например: стих 1288) той е наречен притан на Фригия. Впоследствие думата става синоним на “господар, владеец”, и се появява именно с такова значение у късноантичните и ранносредновековните автори, у които боговете, респ. Христос, са притани на целия свят, на всичко живо и т.н. Така Христос е ὁ τοῦ παντός πρῦτανις (Georgius Monachus Continuatus, Chronicon (continuation), redaction A, page 78, line 15). Думата се появява и в още по-отвлечено значение, например у Синезий, който говори за нощта като “притан на звездите” (Hymn 1, line 34, TLG).

Следва да се отбележи и относително ранната поява на лексемата притан и като лично име. Така Притан е името на един от ранните (865–835) спартански **архагети** – термин, обичайно предаван в нашата литература с думата “цар, царе” (вж. напр. Paus., III, 7, 2). Налице е името и сред литературните герои на гръцката драматургия от класическата епоха. Пританис е герой в “Лизистрата” на Аристофан (стихове 978 и сл.), както и в “Thesmophoriazusae” на същия автор (стихове 923 и сл.). Освен това, Притан (Πρῦτανις) е името на воин от Омировия епос (Iliad., V, 678), респ. на вожд измежду ликийците на Сарпедон, убит от Одисей. Както отбелязва Лазенби, заедно с останалите ранни спартански архагети от рода на Еврипонтидите (Sous = “Savior”; Eunomus = “good government”), името на Притан от спартанската история е късен историографски конструкт, нефиксиращ реални личности²¹. За Хендрикс наличието на името в “Илиада” обаче увеличава вероятността за реалното му използване като име на един от ранните спартански архагети. Смятам, че най-ранната поява на името като лично име все пак е в “Илиада”, където то се появява като лично име (титла, приета за лично име?) на представител на негръцки малоазийски народ.

Близост на базата на сравнението, предполагащо общ генетичен корен на гръцкия соционим притан с етруската лексема, също соционим, purth, purthne, се търси още от Hammarström²². Като цяло понастоящем преобладава становището, че подобно на други соционими, например базилевс, анакс, тиран, и соционимът притан е най-вероятно заемка от езиците на Мала Азия, и че изясняването му като

собствено гръцка префиксална конструкция с pro- (откъдето съпоставката с лексеми като *prumnos*²³) е неубедително²⁴. Както отбелязва Пиер Шантрен, формите на лексемата притан, в които тя се появява с префикс pro-, изглежда се развиват под влияние на собствено гръцките конструкции с pro-. Нетипичността на префикса pro-, проличава от относителната малобройност на старогръцките лексеми, оформени с него. За формите с този префикс Покорни отделя отделен вариант на префикса с основно значение “пред-, преди-”²⁵.

Следва да се отбележи и това, че между етимологичните паралели на лексемата се посочва и божеското име **Афродита**. Принадлежащо например на цитирания по-горе Хамарщрьом, това мнение не се приема от всички лингвисти. Според П. Шантрен извеждането на божеското име Афродита от прединдоевропейското *pr̥tawis*, етруското (*e)pr̥ōni* (от Хамарщрьом и вероятно от Пшилуски²⁶) е ненапълно издържано решение на етимологията му. Шантрен е склонен по-скоро да го сближи с етруското **apru**, срв. варианта **Афрῶ**, както и производната от етруското *apru* лексема *aprilis*²⁷. По-нататъшни изследвания биха хвърлили допълнителна светлина върху този въпрос, тук ще отбележа само опасението си, че резервите на Шантрен се дължат по-скоро на търсенето на източника на заемане на това божеско име от така дълго търсеното, но и досега практически неоткривано пред-индоевропейско население на Егеида.

Аз бих указал като допълнителен довод за евентуалното етимологично родство на етруската титла *purthne*, на титлата притан и на божеското име Афродита обстоятелството, че етруският пантеон съдържа още едно показателно съвпадение със същия характер. Ако името Афродита има евентуалното значение “господарка”, то прави впечатление, че божеското име, с което етруските са назовавали някаква богиня с типологията на Афродита, а именно – Туран²⁸, практически съвпада по значение с името Афродита. Разбира се, Туран и Афродита са различни по своята етимология лексеми, но по семантика те се оказват пълни съответки; и двете имат смислов превод “господарката”. В случая с божеското име Туран се възправяме пред лексема, която виждаме и в названието на титлата **тиран** в гръцкия свят. Както се знае, по принцип за лексемата тиран се указва нейният негръцки произход, като най-често се предполага произходът ѝ от Западна Мала Азия, по-конкретно от Лидия. Титлата тиран е съпоставима и с филистимлянското **seranim**, означаващо “владелец, господар” (предположено, във връзка с етимологията на божеското име Туран, например от Пфифиг²⁹). Етруската богиня Туран е наречена “господарка”, тъй като, както отбелязва А. И. Немировски³⁰, тя има и типологията на една господарка на зверовете.

Образно казано, подобно значение на двете божески имена въвежда двете богини в мегарона на властта. Но следва да се отбележи, че всъщност една друга гръцка богиня, Хестия, е известна по епиграфски данни от остров Сирос като *Prytaneia* (Πρυτάνεια), *Prytanitis*, т. е. като защитница на Пританейона, седалището на пританите (Herm. Hist.; срв. IG I 2 (5), 659, 10). Трудно е да се каже доколко

Хестия била свещеният обитател и защитник на тази обществена сграда *par excellence* в качеството си на богиня на домашното огнище (в пританейона е сакралното огнище на социума, символизиращо единството и жизнеността на общността), или доколко тази нейна позиция отразява мястото на божеската фигура на Великата богиня-майка, респ. на някои от нейните хипостазии, в инвеститурната практика и в религиозните представи за връчването на владетелската власт именно от нея. Според мен тук се отразява по-скоро друга нейна роля – ролята на покровителка и патрон на инициациите, във връзка с което тя е “господарка” в социален смисъл, макар че тази нейна категоризация има изрично фиксирана в изворите проекция в натурфилософски план – тя е господарка над дивата природа. Тъй като това е тема, изискваща детайлна обосновка, тема за друго проучване, тук само ще я маркираме.

Що се отнася до положението в Атина, то тук олтарът на Хестия се намирал в пританейона (вж. напр. Pollux., I, 7; IX, 40; Aristot., Polit., 1322 b, 29;). Но изглежда че в Атина Метроонът, т.е. светилището на Великата богиня-майка, и Толосът, т.е. светилището на Хестия, били две различни постройките. От друга страна, мястото на пританейона в Атина е трудно да бъде точно определено и досега то остава дискуссионен въпрос. Изглежда че в различно време това име носели различни сгради. Пританейонът, описан от Павзаний, който бил изглежда първичният център на стария град, бил разположен нейде по северния склон на Акропола³¹. Оттук честото му объркване с Толоса, който се намирал близо до сградата на булето и служел за местопребиваване на пританите на съвета. Според други автори пританейонът бил близо до старата агора³². Курциус разполага първичния пританейон южно от Акропола в старата Агора, говори за втори, идентичен с Толоса в района, наречен Керамик, и смята описания от Павзаний за сграда от римско време³³. Съществуват и становища, че пританейонът на града от епохата на Кекропс се е разполагал на Акропола. Архитектурните останки от микенската епоха тук се приемат за мегарона на митичните атински царе, като тази функция това най-старо здание изпълнявало “във времето от Тезей до Солон”, а при Пизистратидите непосредствено върху останките на древния мегарон бил построен отново Пританейон³⁴. Аристотел изрично представя пританейона като официална резиденция на архонтите (Ath. Polit, ch. 3), и ако той е съвпадал с Толоса, това го прави действително едновременно с това и свещено обиталище на Хестия, чието свещено обиталище е едновременно с това и символичен “мегарон на властта”.

И накрая, следва да се постави въпросът каква е **етимологията на лексемите *prithne* и *pritan***. Както стана дума по-горе, в двете лексеми се търси първично значение “предводител, военачалник” и респ. словообразователния модел на префиксални конструкции от типа на тиглата *proitawos* от старофригийските надписи (VII в. пр. н. е.) и на латинското *praetor*, изградени от приставката *pro-* ‘напред, пред’ и основа със значение “вървя, вода”. От значение е, обаче, да се установи и точната етнолингвистична атрибуция на двете лексеми, доколкото притан несъмнено е заемка в старогръцки (възхождаща, например според Перотен³⁵ към т.нар.

от него Prehellenic A), а за титлата purthne е изказвано предположение за нейния пеласгийски произход. Без да предлагам дефинитивно решение на проблема, към чието по-нататъшно разработване ми се ще да привлече вниманието, тук само ще споделя някои най-общии наблюдения.

Хофман смята името за пределинистическо малоазийско име, сравнявайки го с ликийск. *eriti*, термин, представляващ съответка на персийската титла сатрап, и, разбира се, с етруск. *purthne*, *erthne*, обяснено като означаващо “служител”³⁶. В опита си да представи състоянието на проучванията на етимологията на името Шантрэн посочва (привеждайки становищата на Хойбек и Линдерски) като вероятни негови източници или етимологични паралели хетската дума *purī* “господар” и лидийския антропоним **brunds*³⁷. Във връзка с това несъмнено интересно е, че думата се появява като име на един ликиец в “Илиада”, който бил убит от Одисей (Hom., II., V, 678). Към Мала Азия насочва диренето и Р. Бийкс. В кратка бележка върху проблема (в рамките на една негова рецензия) Бийкс изтъква като несъмнен фактът, че притан е заета дума в старогръцки език, като поставя въпроса за евентуалния общ произход, който тази лексема споделя с етруската *purthne*, *erthni* ‘(he was) a magistrate’. Редуването на форми, започващи с начална гласна *e-*, с форми без нея, е феномен, който освен в самия етноним етруски (срв. *Etrusci* vs. *Tusci*), се среща и в някои западномалоазийски езици, например ликийски³⁸, което обяснява ликийския паралел на титлата, *eriti*, привлечен от Хофман. Без достатъчно данни е трудно да се установи дали ли е бил реален процес на взаимстване на титла от западномалоазийските хето-лувийски народи у предците на етруските и респ. на витините. Но подобен процес е възможен, доколкото при по-активно развиващи се процеси на акултурация често са наблюдавани тъкмо такива процеси на взаимстване на титли. Културно-историческата ситуация в края на бронзовата и началото на желязната епоха, когато започва интензивно проникване в Западна Мала Азия на палеобалканско население, най-вече от трако-пеласгийската група народи, т. е. в район, обитаван дотогава главно от народи от хето-лувийската езикова група, е била добра среда за активно взаимовлияние, включително в терминологията на социално-политическия живот.

Но дори и в случай, че допускането на Шантрэн, което ми се иска тук да актуализирам и което се надявам в по-нататъшните проучвания да бъде доразработено, е точно, това не сменя задачата да бъде установена коренната етимология на тези две лексеми, изглежда сродни помежду си. По-горе изложеното за евентуалния им характер на префиксални конструкции с приставка, имаща основно значение “напред, пред, преди”, продължава да бъде от интерес за по-нататъшния му анализ. Тук обаче ще споделя една несигурна, но възможна насока на анализа на произхода на двете титли, респ. на лексемата притан. Според мен лексемата притан е сродна на една друга рядка старогръцка лексема, най-вероятно заемка в старогръцки, срещана най-вече в епическия език на Омир и като название на религиозна реалия. Тази лексема не се появява във от Омировия епос и единствено късните комен-

татори я регистрират отново като рядкост. Става дума за Омировата и Хезиодовата лексема *πρυλέες, πρυλέων* (засвидетелствана само в множествено число) със значение “*guerriers avec casque et cuirasse combattant a pied, fantassins*”³⁹, срв. Хезихиевата глоса *πρυλέσι · πεζοῖς ὀπλίταις*⁴⁰. Евстатий Солунски сочи, че думата била използвана в Гортин (Eust. Ad Hom. II., XII, 78). Интересна близко сродна дума е глосата *πρύλις* със значение “*danse en armes des Courètes*” (същото значение и у Call. H. Zeus, 52, H. Artem., 240). Аристотел (frg. 519) я окачествява като критска или кипърска дума и извежда като нейно значение “*πυρρίχη*”, т. е. отново “танц с оръжие”. Тук се отнася и Хезихиевата глоса *πρυλεύσεις·ἐλί τῆς ἐκφορᾶς τῶν τελευτησάντων παρὰ τῷ ἱερεῖ*, предполагаща деноминатив *πρυλεύω*. Както се вижда, това са елементи от военно-политическия и религиозния живот на т. нар. мъжки съюзи, типичен пример за какъвто представляват т. нар. курети, окачествени като такива още от Дж. Харисън⁴¹. Техните танци също имат отношение към тази социално-политическа действителност. Тук само ще отбележа, без да го развивам в детайли, но тъкмо в тази плоскост търпи изясняване дълбинната, архаичната типология на дължността, обозначена с термина *притан*; в гръцкия свят тя също изявява една важна характеристика на раннодържавните длъжности – генезисът им от додържавни родово-племенни институции на т. нар. *Männerbünde* и техните водачи. Следва да се посочи в това отношение, че такова предположение се подкрепя и от обстоятелството, че в гръцката архаика *пританейонът* имал функциите на мъжки дом, което е отбелязано още от Х. Шуриц⁴², като един от типичните примери несъмнено е ролята на *пританейона* като резиденция на съюза на молпите в Милет⁴³.

Шантрен окачествява лексемата *πρυλέες, πρυλέων* като “*obscure*”, допускайки възможността тя да е “егейска”. Той възразява на опита на Bechtel да я сближи с термина и с други префиксални гръцки думи на *рго*-⁴⁴. Отчасти той несъмнено е прав, но струва ми се, че лексемата действително се отнася към етимологичното гнездо на лексемата *притан*, с която е еднокоренна. Основание за това ми дава обстоятелството, че по принцип в редица заемки в старогръцки от т.нар. догръцки субстрат (било то “егейски” или пеласгийски, но също така и анатолийски) се наблюдава редуването на дентални и ликвидни съгласни, например в случая от интерес е редуването *δ, τ, θ, ν / λ*⁴⁵, характерен пример за което е редуването в името на Одисей/Улисес. Всъщност това редуване се среща най-вече в заемки в старогръцки език, и то още от крито-микенската епоха (лабиринт / дабиринтойо).

Най-общо казано, предположеното родство между двете лексеми засвидетелства като най-вероятна първична семантика на термина *притан* и респ. на термина *purthne* значението “военачалник”. Но то подсказва и вероятността в случая да става дума за вторично негово значение, първичното все пак изглежда е било именно значението “предводител”, което най-точно се съгласува с всички фиксирани в изворите употреби на лексемите.

Смятам, че към същото етимологично гнездо спада и лексемата *πρύανος · νέος* (Hesych., s.v.). Нейното значение потвърждава предположената изходна семан-

тика за гореприведените лексеми. От тях думата се отличава единствено по своето суфиксално оформяне, което вероятно и придава малко по-различна отсянка спрямо изходното за всички лексеми основно значение “който предхожда > < който е пръв > < предводител”.

Според мен всички досегашни опити за етимология на думите притан и пуртне, отвеждащи ги към индоевропейски корен с такова първично значение⁴⁶, са резонното обяснение за етимологията им. Група лексеми, отразяващи идеята за феномен или личност, които “стоят (са) отпред”, “предводителстват”, са естествено развитие от индоевропейския корен *pro-* ‘*vorwaerts*’⁴⁷. Към същия корен спада и славянската лексема “пръст”, *finger*, изяснявана като развила се от етимон с първична семантика “*hervorstehend*”. Различията между лексемите *pur-θ-ne* “предводител?”, *pru-l-* “който е пръв > < който предхожда, т. е. млад (?)”, *pru-an-* “който предхожда, т. е. млад, първо(роден), срв. българското лично име Първан (?)” са на базата на различния им суфиксален завършек. Към тях спада според мен и етруската лексема *prumaθs* ‘*grandson*’, независимо че за Д. Перотен⁴⁸ лексемата е заемка в етруски от някакъв келтски език, обяснявана от него като имаща съвсем друга коренна етимология и първична семантика. Отново към този корен, и то към неговите негръцки палеобалкански (трако-пеласгийски) производни спада и лексемата *pru-mn-os* (представена така с оглед да бъде открито суфиксалното и оформяне), която демонстрира по-особена, различна от онази в старогръцки език, отгласна степен на корена със значение “отпред, предводителствам” (впрочем, Р. Бийкс нарежда тази лексема между образуванията със суфиксалния завършек *-mn-* в догръцки, а за Хофман в *pru-mn-os* се наблюдава същия суфикс, като в древноиндийското *pi-mnāh*⁴⁹). Във всички тези случаи лексемите, които евентуално са принадлежали на трако-пеласгийските племенни езици (*pru-l-*, *pru-an-*, *pru-mn-os*, и респ. етруското *prumaθs*), са на базата на отгласна степен на корена *pro-*, добре отличима от отгласната степен в етруски (*pur-*, срв. владетелското име-титла Порсена в антична Италия) и в старогръцки (*pro-*). Това най-общо означава, че пуртне и притан се развиват независимо една от друга, вероятно в различна езикова среда. Старогръцката лексема притан е заета по-скоро от *prehellenic A*, както го обозначава Перотен, отколкото от етруската лексема. Предположеният от Шантрэн процес на заемане на лексемата от хето-лувийска лексема от типа на хетското *purī* “господар” и лидийския антропоним **brundś* би било резонно само в случай, че източникът е бил някой от хето-лувийските езици от техния западен клон, където лексемата **brundś* би засвидетелствала отгласна степен на корена *pro-*, сходна с наблюдаваната в занимаващите ни лексеми с вероятен трако-пеласгийски произход. И една последна особеност на титлата пуртне – Р. Хирата⁵⁰ прибавя към случаите на упоменаване на тази титла също така и случай, в който тя е фиксирана във формата *purθ(ce)*. Заедно с лидийския антропоним **brundś* тя засвидетелства развитие на анлаутния звук **p-** в насока, което може би е закономерно за хето-лувийските езици, респ. за онези от техния западен клон.

Столицата на Витинското царство Пруса – “царският [град]”? За владетелската титла у витините и за произхода на титлите *purthne* и *притан*

Една друга социално-политическа реалност непременно би следвало да се има предвид, когато се изяснява произходът на етруската и старогръцката титли. Това е ситуацията в Северозападна Мала Азия, където през ранножелязната епоха се установяват витинските племена, спадащи към трако-пеласгийската етно-лингвистична общност, които през елинистическата епоха създават държава – важен фактор в тогавашните политически отношения. Следва да се отбележи, че Витиния и държавността на витинските траки ни е известна едва след излизането ѝ на международната арена през елинистическата епоха. Какво е представлявала оригиналната доелинистическа държавност, практически за нас остава неизвестно. Така или иначе, Витиния е страна, в която върви активна елинизация, като се смята, че общовитинската царска власт, властта на базилевси от елинистически тип, датира от III век, времето на фиксираното в изворите титулуване на витинския владетел Зипойтес като базилевс (297/6 г. пр. н. е.). Но за нас остава неизвестна практически почти изцяло собствено витинската потестарно-политическа система, в това число и термините за обозначаване на различните длъжности, между които и длъжността на монархичния владетел. Опитът да бъдат очертани параметрите на “тракийското наследство” в потестарно-политическата система на Витинското царство не отива по-далече от изтъкването на определени сходства в системата на престолонаследие и в механизма на дворцовите междуособици във владетелския двор⁵¹.

Същевременно досега, доколкото ми е известно, не е обръщано внимание на възможността да се установи относително точно домашният термин, с който владетелската титла може би е била обозначавана, респ. да се установи терминът, назоваващ една от висшите магистратури в потестарно-политическата система на витинските траки. Става въпрос за възможността титлата да е звучала твърде близко до онова, което до нас е достигнало или като име на един от витинските градове и витинска столица, Пруса (*Prusia*, ae, m.), или като име на двама от витинските елинистически владетели – Прусий I и Прусий II (*Prusias*, ae, m.)⁵². Прави впечатление, че името, ако действително е сродно на етруската лексема *пуртне*, е твърде близко по своя фонетичен облик на засвидетелстваната в латиноезичните извори негова форма – *Порсена*; също както в тази форма, звукът **th** е предаден като **ss**. Ако не друго, това положение на нещата означава, че личното име Прусий и топонимът Пруса не са заемка от гръцки, а са гръкоезично предаване на някаква витинска лексема.

Прави впечатление, че и други древни негръцки държавности от периферията на гръцкия свят познават идентично владетелско име. Владетелско име *Притан* (*Πρίτανις*) се появява например сред имената на царете на Боспорското царство, което, както е известно, е тракийско по произхода на управляващата върхушка. Дискусионен проблем е произходът на управляващите го Спартокиди, но формата, в която името се появява сред тях, говори в полза не на търсените напоследък

аналогии с Витинското царство, а в полза на евентуалния одриски произход на династията, какъвто вече предположих⁵³. Името Притан явно представлява име — гръцка заемка, доколкото то е в онзи вид, в който гръкоезичната традиция го е усвоила от предположения по-горе източник. Следователно самото име е заето в претърпялата известна елинизация династия на Спартокидите. Като че ли различен е случаят с Витиния, където през елинистическата епоха се появяват владетели с имена — грецизирана форма на евентуална витинска титла от занимаващата ни група лексеми — *termini technici* от потестарно-политическата им система.

Досегашните етимологии не дават нещо по-определено за името Прусий. Така например, в компендиума на тракийските езикови остатъци, изготвен от Д. Дечев, не е предложена етимология нито на владетелското име, нито на идентичния топоним Пруса⁵⁴. Струва ми 'се, че изложеното по-горе дава известни основания да се предположи родството между тези имена и лексемата, от която са се развили терминът притан и етруската титла *purthne*. Названието Пруса обаче се носи не само от столичния град, но и от някои други градове. Това обстоятелство според нас също потвърждава предположената семантика на лексемата — всъщност всички подобни градове, в това число и столицата, носят названия със семантика а — “царски [градове]”, респ. “царски [крепости]” — названия, обясними с практиката, позната например от някои древноизточни държави, напр. Урарту, владетелят да опира властта си върху изградени от него опорни пунктове по цялата владяна територия, като те служели едновременно и за сборни места за данъчните постъпления. За такава практика говори и преименуването на градовете Киос (на малоазийския бряг) и Киерос по името на владетеля Прусий, но по-скоро — с названия, говорещи за присъединяването на тези селища към системата на “царските” укрепени пунктове. Вероятно от там идва у Атеней категоризацията им като τὰ βασιλικὰ καλοῦμενα (Athen., 2, 43 a). При изясняването на етимологията на името Топоров сравнява със сходни етруски имена, всички производни от *rig-*, *rg-*, ‘*vor*’. Освен това той отбелязва и изключителната близост с етнонима пруси на един добре известен ранносредновековен балтски народ, със засвидетелствано в него редуване *b/p*. Във връзка с последното трябва да се припомни и неговото наблюдение, че етнонимната основа **prūs-* е обща за палеобалканските и балтските езици⁵⁵. В балтския ареал от тази етнонимна основа е формиран етнонимът на прусите⁵⁶. Що се отнася до паралелите на името Пруса, респ. Прусий в останалите индоевропейски езици, сред тях също се срещат етноними, срв. в германските езици *Frūsja-* и келтското *Prausi*⁵⁷.

От изложеното дотук се очертават две възможности за изясняване произхода на занимаващите ни титли. Според първата източникът и на двете групи лексеми — и на етруския термин, и на витинските имена — е незапазена до нас лексема — термин от потестарно-политическата система на западноанатолийските хето-лувийски народи, заета както в езика на витинските траки, така и в езика на етруските още във времето преди миграцията им към Италия. Според цитираното вече мнение на А.

И. Немировски в случая с етруската лексема – термин за някаква етруска длъжност, трябва да се мисли за още една от заемките в етруски от езика на пеласгите; заемки, каквито в етруски език несъмнено са налице. Възможна е обаче и обратната насока на заемането – от езика на предците на етруските към езика на витинските траки. Допълнителен довод, потвърждаващ до известна степен това твърдение, е появата на името Притан като име на ликийски вожд в “Илиада”, за което стана дума по-горе. Следва да се отбележи в това отношение, че макар и малкото информация, с която разполагаме за терминологията от административно-политически характер, използвана от тракийските племена, дава представа за нетипичност на този термин. В тракийския свят не е фиксиран, дори и инцидентно, такъв термин, терминът не е и старогръцки, спадайки към заетата в старогръцки език лексика. Смятам за възможно терминът да е зает от хето-лувийското население на Северозападна Мала Азия, заварено от витините и респ. от предшествашите вълни палеобалканско тракийско население, установило се тук, представлявайки при витините наследство от политическата култура на завареното малоазийско население. Още повече, че съгласно едно от последните проучвания за произхода на етруските, онова на Р. Бийкс, именно районът на по-късната Витиния е бил районът, представляващ етруската прародина⁵⁸. Впрочем, ако така изложената първа вероятност за произхода на титлите се потвърди, доводите в проучването на Бийкс за произхода на етруските и предполагаемият малоазийски произход на имената на Пруса и на двамата витински владетели, както и на етруската титла *purthne*, биха представлявали взаимоверифициращи се в известна степен реалии.

Не по-малко резонна изглежда обаче и втората вероятност – вероятността титлата притан да е от трако-пеласгийски произход, вероятност, към каквата се насочва А. И. Немировски. Наличието на паралел на лексемата в балтските езици несъмнено също е довод за това, доколкото общият и за хето-лувийските, и за трако-пеласгийските, и за балтските езици индоевропейски корен е могъл да даде и, както се вижда, действително е дал значителен брой образувания. Проблемът несъмнено се нуждае от допълнителен анализ.

Разбира се, трудно е да се отсъди доколко, след като например титлата притан в гръцкия свят е като че ли по принцип название за мандатна длъжност, същото е валидно за предполагаемата витинска длъжност. Подобно предположение, ако е защитимо, би означавало, че витинската длъжност е извървяла развитието от годишна магистратура до монократична длъжност. Подобно предположение обаче е много несигурно, тъй като не по-малка е вероятността у витините тази онаследена от местното анатолийско население титла да е останала изолат в потестарно-политическата им система, довод за което е формата, под която тя достига до нас – застинала в име-титла. Това са, разбира се, въпроси, които при нашето състояние на изворите не могат да получат някакво по-конкретно решение.

Вместо заключение или от Пропонтида до Прибалтика: Сарматизмът на шляхтичка Жечпосполита в търсене на произхода на древните пруси

Важен елемент в идейния аксесоар на средновековната европейска историография представляват развиваните в нея идеи за исторически произход, идеи, обичайно целящи цивилизационната легитимация на съответната етнополитическа формация, като посредством писанията на историописата се опитвали да постигнат вписването на съответната средновековна държавност в семейството на “историческите” народи, т. е. онези народи, които били творците на европейската история още в епохата на древността. Изключително интересен пример за такава историографска концепция представляват идеите за произход от цивилизациите на древността, в това число най-вече – Троя, Рим или Сарматия. Тази концепция е охотно развивана в съчиненията на средновековните източно- и западноевропейски автори – от Ян Длугош до Галфрид от Монмаут. Търсейки приемственост в цивилизационно отношение, историческата памет на Великото литовско княжество също изгражда оригинални идеи за етнически произход и историческа приемственост. Тук тези идеи имат едно твърде специфично битувание в рамките на идеите на т.нар. сарматизъм за произхода на народите, живеещи във Великото литовско княжество, от Сарматия и респ. от древните държави на Балкано-Анатолийския район. Както е известно, т.нар. сарматизъм представлява специфична историцистка идеология на висшата аристокрация на Великото литовско княжество⁵⁹. Пропагандирайки важни политологически идеи, сарматизмът ги облича в историографски одежди; елитът на Великото литовско княжество, представяйки се за произхождащ от сарматите, най-вече във връзка с изобразяването им в изворите като войствен, свободен, непокорен и дори свиреп номадски народ (Помпоний Мела), внушавал идеята, че жителите на Жечпосполита живеят в една обетована земя на свободен народ – храбрите и независими сармати. Освен това шляхтата в писанията на сарматизма се величаела и като защитник на християнството срещу авторитарните ислямска и съответно схизматична Московска и Османска империи. Идеалният “сарматски” модел на миналото легитимирал Великото литовско княжество като център, а не като периферия – център на републикански свободи и самоуправление, противопоставян на московския абсолютизъм, турския ислям и западноевропейските бюрократични абсолютизми⁶⁰.

Идеите, обясняващи произхода на народите, населяващи Великото литовско княжество, несъмнено заслужават оценка с оглед заложените в тях нови етнокултурни идентификации на някои антични народи, както и с оглед отговора на въпроса каква е историко-етнолингвистичната адекватност на тези нови идентификации. Концепцията за произход от древните народи на античността тук застъпва главно две идеи – идеята, че местните народи произлизат от древните народи – троянци, римляни и т.н., и на второ място – идеята, че още античните автори уж повестували за историята на Великото литовско княжество, респ. за полската и литовската история, но предавали неточно топонимията на този ареал, най-вече “изопаचाвайки”

имената на народи и страни. Изборът на сарматите за предшественици на полско-литовската шляхта несъмнено е свързан с обстоятелството, че такъв произход на елита на Великото литовско княжество – от такъв свободолюбив народ – би легитимирал оглавяваната от него политическа формация като своего рода средоточие на политическата свобода. Такава концепция, развивана от полски историци като Ян Длугош, Александър Гванини, Мачей Меховски, Бернард Ваповски, Йоахим Белски, Й. Дедиус, Марчин Кромер, Мачей Стрийковски и др. – не без силното влияние от съчинението на “De Europa” на Еней Силвио Пиколомини – италиански ренесансов деец, бъдещият папа Пий II (1404–1464) – поражда и съответните идеи за етногенезиса на поляци и литовци. Идеите в това отношение на сарматизма са явно спекулативни, но през средновековието те се възприемат като меродавната историческа концепция за етнически произход и етнокултурна принадлежност, пораждайки твърде любопитни историографски конструкции. Така в съчиненията на тези историци отличителните знаци, въоръжението и прическите на полско-литовската шляхта се представяли като смесващи европейски и тюркски елементи, наследени от източните сарматски воители, от които шляхтата уж произхождала. Дори и в съвременни публикации се твърди, че сарматските тамги уж били отразени в хералдиката на Полша, следователно стремежът на полската шляхта да се изкара потомък на древните сармати не бил лишен от основания и следователно т. нар. сарматска идеология с гербовете, традициите и езическото изкуство на шляхтата се свързва с историческото наследство от аланите, изчезнали в дивите лесове на Източна Европа в IV в.⁶¹ Или друг пример: По силата на една етимология в стила на средновековния академизъм, но на практика представляваща народноетимологично лингвистично решение, се развива идеята, че областното име Жемайтия, в средновековните съчинения – във варианта Самогития – било запазило спомена за заселването тук на сарматското племе самогити, респ. самагети; идея също недоказуема, но влияеща до известна степен дори и върху съвременната историография⁶². До голяма степен модерна проекция на средновековните историографски концепции за етнически произход е и една друга идея, от интерес във връзка с анализирания въпрос – идеята за произхода на една от основните балтски етнолингвистични групи в Прибалтика, прусите, от античната елинистическа малоазийска държава Витиния, чието население, както стана дума, е тракийско по етнолингвистична принадлежност.

Идеята, че старите пруси – езичници произхождат от владетеля Прусий на “гръцкото” според тях царство Витиния, излагат почти всички средновековни полски хронисти. Тя навлиза в средновековната полска историография и измежду идеите на сарматизма посредством съчинението на Валерий Максим, познато в средновековна Полша чрез рецепцията му от пруския правист (XV в.) Лаврентиус Блуменау. Освен това, тя тръгва и от добре познатия на средновековните полско-литовски хронисти Исидор Севилски, следващ Валерий Непот⁶³. Трябва да се обърне внимание, че значителна роля при обосновката на тази идея играе народноетимоло-

гичното уподобяване "Rus – Rus", "Pruss – Prussowie"⁶⁴ и др. Средновековните автори най-често изхождат от идеята, че съвременните им имена, в това число и балтски такива, се срещали още у античните автори, но те ги променяли. И в случая с етнонима пруси и името на страната Прусия, фиксирани и във варианта прутени, Прутения, средновековните съчинения излагат любопитна народна етимология, обвързваща ги с личното име Pruteno или Bruteno, цар и жрец на Прусия, брат на легендарния владетел Widewuto или Waidewut, живял през X век⁶⁵. Тази народна етимология също би се вписала в средновековния подход за изясняване на етнически произход, ако името прутени не фиксираше лингвистичен облик, който също като в палеобалканските езици засвидетелства редуването "θ – ss"⁶⁶. Така етнонимът пруси се очертава като лексема с облик, близък до облика на палеобалканските лексеми, анализирани бегло по-горе, и следователно пруският произход от антична Витиния е щастливо налучкване в средновековната историография на случай на действително етногенетично родство – налучкване не на аналитична, а на историко-спекулативна основа. Но зад това повърхностно уподобяване на имената изглежда все пак се крие още един случай на трако-балтска изоглоса, въпреки, вече предполагаема в литературата; случай, който би могло да бъде база и за по-нататъшен анализ в тази насока, особено с оглед проблемите на етногенезиса на траки и балти. Както пише В. Н. Топоров, сравняването в средновековната историографска традиция на някои етноними, близки или почти омофонични, в това число – етнонимната основа (както той я окачествява) *rgūs- – би следвало да подбуди съвременните изследвачи към по-внимателно отношение към нея, тъй че да не се приемат така скептично дори и твърденията, да речем на Хрониката на Симон Грунау за пруска делегация в Рим през V в. пр. н. е. и т.н. "Пренебрежително-отрицателното отношение към тази ранна традиция – пише Топоров – сега отстъпва място на по-внимателен подход с тенденция към доверие."⁶⁷

Топоров до голяма степен е прав; с оглед гореизложеното става ясно, че едно от твърденията на средновековната историографска традиция фиксира, макар и неосъзнато, действително етнолингвистично родство. Група еднокоренни лексеми – етнонимът на прусите и близките имена от Витиния – през Средновековието и Възраждането са направили впечатление и това се е превърнало в подтик за началните стъпки на средновековната и ренесансовата лингвистика и етническа история. Така една историцистка митологема от епохата на средновековието запазва известна актуалност, стига, разбира се, изясняването ѝ да стъпи върху прецизен анализ, какъвто бъдещите проучвания несъмнено ще предложат. И накрая – само ще отбележа, че подобни митологеми с историцистки апломб представляват интересен факт от културната история на европейските страни, чиито измерения в културологически аспект и чиято роля в оформянето на средновековното и модерното етническо самосъзнание заслужават сериозно внимание.

* В една значителна част настоящото изложение се основава върху доклада, четен на юбилейната конференция “Древните цивилизации и морето” в чест на 70-годишнината на проф. Михаил Лазаров, Варна, 13–16 октомври 2004 г., проведена малко преди кончината му. За съжаление редица трудности, най-вече липсата на време, попречи за завършването на доклада преди публикуването на трудовете от конференцията. Пренасочването на този текст към вече превръщащата се в традиционна за ИЮФ на ВТУ конференция по случай Деня на будителите намирам за естествено, тъй като покойният професор Лазаров – един от начинателите на морската археология в България и ентузиазизиран проучвател на морското дело на траките и на гръцката колонизация по Черноморието, с основание може да бъде сравняван по дух с будителите на нашето Възраждане.

¹ Общ преглед на данните и указание за всички форми на лексемата: **Hirata, R.** Eine Betrachtung über das etruskische Ämterwesen. – *Das Altertum*, Band 18, 1972, Heft 3, S. 163–165, с лит.; **Паллоттино, М.** Проблема этрусского языка. – В: Тайны древних письмен. Проблемы дешифровки. Сборник статей. Перевод с английского, немецкого, французского и итальянского языков. Москва, 1976, с. 379.

² **Pfiffig, A. J.** Die Ausbreitung des römischen Städtewesens in Etrurien. Florenz, 1966, S. 34 f.; **Idem.** Die Etruskische Sprache. Versuch einer Gesamtdarstellung. Graz, 1969, S. 229.

³ **Cortsen, S. P.** Die etruskischen Standes- und Beamtentitel durch die Inschriften beleuchtet. – *Klio*, Beiheft 23, 1931, 113–126, цит. по: **Hirata, R.** Eine Betrachtung. S. 164–165.

⁴ **Харсекин, А. И.** К вопросу о взаимоотношениях этрусского и греческого языков (Греческо-этруские словарные соответствия). – В: Античное общество. Труды конференции по изучению проблем античности. Москва, 1967, с. 210.

⁵ Цит. по: **Hirata, R.** Eine Betrachtung, S. 164–165.

⁶ Срв. напр. **Паллоттино, М.** Проблема этрусского языка, с. 379; **Hirata, R.** Eine Betrachtung, S. 164; **Heurgon, J.** Rome et la Méditerranée occidentale jusqu'aux Guerres Puniqes. Paris: PUF, 1969, p. 354.

⁷ **Немировский, А. И.** Этруски. От мифа к истории. Москва, 1983, с. 121, с лит.

⁸ **Харсекин, А. И.** К вопросу о взаимоотношениях этрусского и греческого языков, с. 210; 212–213, бел. 2.

⁹ **Немировский, А. И.** Этруски, с. 121–122, и цитираният там **Cortsen, S. P.** Die etruskische Standes- und Beamtentitel durch Inschriften beleuchtet. Copenhagen, 1925, S. 126 sqq.

¹⁰ **Немировский, А. И.** Этруски, с. 121.

¹¹ Вж. най-общо справката за тази длъжност у **Латышев, В. В.** Очерк греческих древностей. Государственные и военные древности. Санкт-Петербург: Издательство “Алтейя”, 1997, с. 153, 203–204.

¹² В случая се ползвам главно от справката у **Liddell, H. G., and Scott, R.** Greek-English Lexicon. Oxford, 1864, 1901⁸, p. 1543.

¹³ **Eilers, Claude.** Josephus' Caesarian Acta: History of a Dossier. – <http://josephus.yorku.ca/pdf/eilers2003.pdf> (accessible August 2004), pass.

¹⁴ Вж. напр. регистъра в публикацията: **Sherk, R. K.** The Eponymous Officials of Greek cities. – *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 83 (1990); 84 (1990); 88 (1991); 93 (1992), pass.

¹⁵ Вж. напр. изброяването на тези градове у **Michel, Ch.** Prytaneum. – DAGR, t.IV, 1. Paris: Hachette, 1907, p. 742–743.

¹⁶ *Ibid.*, p. 742.

¹⁷ В случая ползвам краткото изложение на **Жестоканов, С. М.** Олигархия Бахиадов. – В: Жебелевские чтения–3. Тезисы докладов научной конференции 29–31 октября 2001 года. СПб., 2001, с. 75–78.

¹⁸ Вж. повече за това: **Фролов, Э. Д.** Эсимнетия – выборная тирания (к вопросу об институте социального посредничества в архаической Греции). – В: Проблемы античного источниковедения. Сборник статей. Под ред. Э. Д. Фролова. Москва – Ленинград, 1986. Цит. по препечатката в: **Фролов, Э. Д.** Парадоксы истории – парадоксы античности. С.-Петербург, 2004.

¹⁹ **Lavelle, B. M.** Rev. of McGlew, James F. Tyranny and Political Culture in Ancient Greece. Cornell University Press, 1993, ix + 234 pp. – Bryn Mawr Classical Review 94.10. 21, URL = <http://hegel.lib.ncsu.edu/stacks/serials/bmcr/bmcr-9410-lavelle-tyranny>, с препр. към: Diog. Laert. 1.97 [= Anth. Pal. 7.619] и Симонид, в: Anth. Pal. 13.26.

²⁰ Hdt., VI, 110; цит. по справката у **Liddell, H. G., and Scott, R.** “Greek-English Lexicon”, p. 1543.

²¹ Цит. по: **Hendryx, Kevin.** Spartan Royalty. – <http://www.uts.cc.utexas.edu> (accessible October 2004), pass.

²² Hammarström, in: Glotta, 11, 1921, S. 214, non vidi, цит. по: **Chantraine, P.** Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots. T. III. Л – Р. Paris, 1974, p. 944.

²³ Вж. **Boisacq, É.** Dictionnaire étymologique de la langue grecque étudiée dans ses rapports avec les autres langues indo-européennes. Heidelberg – Paris, 1916, p. 818–819.

²⁴ Така смята напр.: **Chantraine, P.** Op. cit., p. 944.

²⁵ Срв. **Pokorny, J.** Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. I. Band. München, 1959, S. 814.

²⁶ Hammarström, in: Gl., 11, 1921, 214 sqq., срв. Przyłuski, in: Rev. Hist. Relig., 109, 1934, p. 149–155 (сходно с Хамарщрьом мнение?); non vidi, цит. по: **Chantraine, P.** Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots. T. I. Б – Д. Paris, 1968, p. 148.

²⁷ **Chantraine, P.** “Dictionnaire étymologique...” Т. I. Б – Д. Paris, 1968, p. 148.

²⁸ Вж. бегло за етруската богиня Туран: **Немировский, А. И.** Этруски, с. 86, 190–191, 206–208.

²⁹ **Pfiffig, A.** Religio Etrusca. Graz, 1975, S. 263.

³⁰ **Немировский, А. И.** Этруски, с. 191.

³¹ Вж. напр.: **Miller, G.** The Prytaneion. Berkeley, 1978, p. 38–53.

³² Срв. най-общо: **Schnurr, Ch.** Die alte Agora Athens. – ZPE, 105 (1995), S. 131, с лит.

³³ **Curtius, E.** Die Stadtgeschichte von Athen. Berlin: Weidmann, 1891, S. 302.

³⁴ Вж. напр.: **Holland, L. B.** The Hall of the Athenian Kings. – AJA, vol. 43, 1939, No 2, p. 289–298.

³⁵ **Perrotin, Damien Erwan.** The Position of Etruscan in the Western Mediterranean ancient linguistic landscape. – History of Language, Vol. 6, 2000, No 2 <<http://www.geocities.com/Athens/Crete/4060/WPHYOSNA.zip>> (accessible October 2004), pass.

³⁶ **Hofmann, J. B.** Ετυμολογικόν Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής. Εν Αθήναις, 1994, σ. 345.

³⁷ **Chantraine, P.** Dictionnaire étymologique... Т. III. Л – Р. Paris, 1974, p. 944, с лит. Шантрэн указва, че формата *brundś може да бъде сравнена с βρυτανεύω (от Елатея,

Фокида) βρυτανεῖον (от Крит, срв. **Schwyzner**, E. Griechische Grammatik. Bd. 1. München, 1939, S. 183).

³⁸ Вж. **Beekes, R. S. P.** Rec. ad: De Simone, C. I Tirreni a Lemnos. Evidenza linguistica e tradizioni storiche. Firenze: Olschki, 1996, 117 pp. – Mnemosyne, vol. LIV, 2001, Fasc. 3, p. 360–361, с лит.

³⁹ В речника на Лидел и Скот **οἱ πρυλέες** се превежда като “men-at-arms, soldiers” (цитирайки два примера от “Илиада”: αὐτοὶ δὲ πρυλέες σὺν τεύχεσι θωρηχθέντες, opp. chiefs fighting from chariots, II. II, 49, Λαοδάμαντα, ἡγεμόνα πρυλέων, II. XV, 517).

⁴⁰ Вж. за нея повече у **Chantraine, P.** Dictionnaire étymologique... Т. III. JI – P. Paris, 1974, p. 943.

⁴¹ Вж. напр.: **Harrison, J. E.** Themis: A study of the social origins of Greek religion. London: Merlin Press, 1977, pass.

⁴² **Schurtz, H.** Altersklassen und Männerbünde. Berlin, 1902, S. 313 sqq.

⁴³ **Андреев, Ю. В.** Мужские союзы в дорийских городах-государствах (Спарта и Крит). Санкт Петербург: АЛЕТЕЙЯ, 2004, с. 42, бел. 119, откъдето заемам препратката към съчинението на Шурц.

⁴⁴ **Chantraine, P.** Dictionnaire étymologique... Т. III. JI – P. Paris, 1974, p. 943.

⁴⁵ Срв. за това у **Beekes, R. S. P.** Pre-Greek. A Language reconstructed (second version, November 2003). – <http://iasnt.leidenuniv.nl/jied/pdf/pre-greek.pdf> (accessible October 2004), § 5.7.

⁴⁶ Вж. за този корен: **Pokorny, J.** “Indogermanisches etymologisches Wörterbuch”, S. 813, 815 и др.; освен вече цитираните, подобна етимология на притан и пуртни виж също у **Hirata, R.** Eine Betrachtung, S. 164; **Perrotin, Damien Erwan.** Etruscan Etymological Glossary – http://www.geocities.com/Athens/Crete/4060/dictionnaire_etrusque.htm (accessible October 2004), pass., и др.

⁴⁷ **Pokorny, J.** Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, S. 813.

⁴⁸ **Perrotin, Damien Erwan.** “The Position of Etruscan”, pass.

⁴⁹ **Beekes, R. S. P.** Pre-Greek, pass.; срв. **Hofmann, J. В.** Ετυμολογικόν Λεξικόν, σ. 345.

⁵⁰ **Hirata, R.** Eine Betrachtung, S. 164–165, цитирайки **Cristofani, M.** Un cursus honorum di Cerveteri. – Studi Etrusci, vol. 25, 1967, p. 617 f.)

⁵¹ Вж. последно у **Габелко, О. Л.** Некоторые особенности царской власти в Вифинии (К проблеме взаимодействия фракийских и общеэллинстических традиций). – ВДИ, 1995, № 3, с. 161–172.

⁵² Вж. твърде пълната справка за формите на топонима и изворите, които го упоменават, у **Топоров, В. Н.** К фракийско-балтийским языковым параллелям. II. – В: Балканский лингвистический сборник. Москва, 1977, с. 81–83.

⁵³ Вж. **Йорданов, Ст.** Тракийският воин. Проучвания върху военната и социалната история на древна Тракия. ВеликоТърново: Faber, 2000, с. 244–245, с лит. по тези въпроси.

⁵⁴ Систематизация на изворовите данни и на аналитичните решения: **Detschew, D.** Die Thrakische Sprachreste. 2 Auflage. Wien, 1976, S. 380–385; **Топоров, В. Н.** К фракийско-балтийским языковым параллелям..., с. 81–83.

⁵⁵ **Топоров, В. Н.** К древнебалканским связям в области языка и мифологии. – Балканский лингвистический сборник. Москва, 1977, с. 41, без да указва кои етноними има пред вид конкретно.

⁵⁶ Вж. за етимологията на етнонима според А. Брюкнер и Я. Отренбски: **Powierski, Jan.** Prusowie. – W: Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII. Opracowany w zakładzie słowianoznawstwa Polskiej akademii nauk. Pod redakcją Gerarda Labudy i Zdzisława Stiebera. Tom czwarty. P – R. Część pierwsza. P. Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, 1970, 368-371.

⁵⁷ На тези паралели обръща внимание **Топоров, В. Н.** К фракийско-балтийским языковым параллелям..., с. 83.

⁵⁸ **Beekes, R. S. P.** The Origin of the Etruscans. Amsterdam, 2003, pass., и картата на стр. 6.

⁵⁹ Вж. на български език за това идейно течение: **Замойски, Адам.** Полският път. Хилядолетната история на поляците и тяхната култура. Велико Търново: Издателство АБА-ГАР, 2006, с. 110–111, както и у мен: **Йорданов, Ст.** От Стрийковски до Франтишек Славски или за инцидентната литературна комуникация. – В: Национална кръгла маса “Книга и комуникация: от идеята до интерпретацията”. Велико Търново, 24–25 април 2007 г. (под печат). За ролята на сарматизма в идейния живот на полското общество през 19 век вж. **Wasko, Andrzej.** Sarmatism or the Enlightenment. The Dilemma of Polish Culture. – Sarmatian Review, XVIII, April 1997, No 2 <<http://www.ruf.rice.edu/%7Eesarmatia/497/wasko.html>>.

⁶⁰ **Nowak, Andrzej.** Between Imperial Temptation and Anti-imperial Function in Eastern European Politics: Poland from the Eighteenth to Twenty-First Century, p. 251-252. Цитирано по: src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no7_ses/chapter12.pdf (accessible August 2006).

⁶¹ Твърдение, без препратки, в интерактивната публикация: **Крест.** – История, 2001, № 06 <<http://his.1september.ru/>>.

⁶² Вж. повече за това у мен: **Йорданов, Ст.** От Стрийковски до Франтишек Славски, pass., с лит.

⁶³ Вж. повече за това у **Rowell, S. C.** How did Długosz come to explain the Origins of Prussia? – In: Istorijos akiračiai. Vilnius, 2004, pass.; срв. също: **Dini, Pietro U.** Baltic Palaeocomparativism and the Idea That Prussian Derives from Greek. – In: Baldi, Philip, and Dini, Pietro U. (eds.). Studies in Baltic and Indo-European Linguistics. In honor of William R. Schmalstieg. [Current Issues in Linguistic Theory 254]. Penn State University – University of Pisa, 2004, 37–50, и др. За запознатостта с Валерий Максим в средновековна Полша: **Wiesiołowski, J.** Kolekcje historyczne w Polsce średniowiecznej XIV-XV wieku. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1967, str. 90, 142. Буквален цитат от тази идея у Меховски (**Меховский, Матвей.** Трактат о двух Сарматиях. Введение, перевод и комментарии С. А. Аннинского. Москва – Ленинград, 1936, passim [lib. 2, cap. 8, foll. 33]), а също и у Бернард Ваповски и Йоахим Белски привежда и **Strykowski, Maciej.** O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzejmie pilnego doświadczenia. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1978, str. 73–74.

⁶⁴ Пример за такова уподобяване на етнонима пруси и на витинското владетелско име Прусий: **Strykowski, Maciej.** “O początkach, wywodach, dzielnościach”, str. 56.

⁶⁵ Този именно вариант на легендата е публикуван от **Bechstein, Ludwig.** Deutsches Sagenbuch. Leipzig, 1853. Срв. разказа за Вейдевута у **Strykowski, Maciej.** O początkach, wywodach, dzielnościach, str. 80–85.

⁶⁶ Вж. за редуването “θ – ss” в палеобалканските езици: **Beekes, R. S. P.** Pre-Greek, & 5.5.

⁶⁷ **Топоров, В. Н.** К древнебалканским связям в области языка и мифологии, с. 41.